

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר שופטים

פרק ב

תחילתה של נפילה לאחר מות יהושע

ראשי פרקים:

השטחים שנתרו בידי עמי כנען ♦ תוכחת הנביא בבוכים ♦ פני פינחס היו בוערות כלפידים ♦ פינחס ניצב בצמתים החשובים ♦ ריאליזם אנושי וריאליזם אלקי ♦ נתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע ♦ העצלנות בהספדו של יהושע ♦ בעלות לעומת בעלות ♦ ממצב למצב ♦ מדינת ישראל - יסוד כסא ה' בעולם ♦ מרידה רוחנית תהיה בארץ ישראל ובישראל

עשו כן: וכי הקים ה' להם שפטים והיה ה' עם השפוט והושיעם מיד אביהם כל ימי השופט כי ינחם ה' מנאקתם מפני לחציהם ודחקהם:

במות השופט חוזרים לסורם

והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו ממעלליהם ומדרךם הקשה: ויחר אף ה' בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתני את אבותם ולא שמעו לקולי: גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת: למען נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך ה' ללכת בם כפאר שמרו אבותם אם לא: וינח ה' את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע:

השטחים שנתרו בידי עמי כנען

בחתימת פרק א' למדנו כי שבטים רבים לא מילאו אחר מצוות ה' והשאירו שטחים נרחבים בידי עמי כנען. אין מדובר במקרים בודדים אלא בריכוז שמעיד על מגמה לאומית.

במצרים התרכזו בעבודות בנייה, וכעת בארץ ישראל אנו נדרשים להפריח את השממה ולעסוק בנטיעת כרמים וזריעת שדות ולעסוק בפיתוח חקלאי שיספק את הצרכים הציבוריים של העם היושב בארצו. ההיגיון אומר, שבמקום להרוג את עמי כנען ולהשמידם לאחר שענו בשלילה על אגרות השלום שקיבלו לפני תחילת הכיבוש, רווחי יותר וכדאי יותר להטיל עליהם מס, וכך למלא את קופת הציבור. השבטים עשו חשבון והעמידו רווח מול הפסד וכך היתה מסקנתם, לכן בחרו להשאיר שטחים מסוימים בידי עמי כנען ולקבל את דמי המס שיטילו עליהם, "זבולן לא הוריש... ויהיה למס... נפתלי לא הוריש... היו להם למס: וילחצו האמרי את בני דן... ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס".¹

פרק ב

התוכחה על השארת יושבי הארץ

ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבכים ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם: ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם: וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם והיו לכם למקש: והיה כדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו: ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם לה':

סוף ימי יהושע, והדור שלאחריו

וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ: ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל: וימת יהושע בן נון עבד ה' בן מאה ועשר שנים: ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש: וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו וינקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל:

חטא עבודה זרה ועונשו

ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים: ויעזבו את ה' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את ה': ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות: ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם וימכרום ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם: בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה כאשר דבר ה' וכאשר נשבע ה' להם ויצר להם מאד: וינקם ה' שפטים ויושעוים מיד שסיהם:

הקמת שופטים לישראל

וגם אל שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות ה' לא

¹ שופטים א, ל-לה.

זמרי בן סלוא וכזבי בת צור להורגם, והוא חדור בשליחות אלקית קדושה להסיר חרפה מישראל.

פינחס ניצב בצמתים החשובים

בכמה צמתים חשובים, בזמנים של שבר ומבוכה, ניצב פינחס בגבורה והרים את דגל התורה והאמונה, ואלו הם:

פינחס קנא קנאת ה' צבאות כאשר דקר ברומח את זמרי בן סלוא אשר חטא עם המדינית כזבי בת צור, ועל ידי זה נעצרה המגפה מעל בני ישראל⁴.

כאשר לקחו ישראל נקמתם מאת המדינים, שלח משה את פינחס בראש הצבא⁵.

כאשר שבו בני ראובן גד וחצי המנשה לעבר הירדן ובנו מזבח גדול למראה, נשלח פינחס עם עשרה נשיאים להוכיחם על מעשיהם⁶.

ולבסוף, במעשה פילגש בגבעה, כאשר נאספו בני ישראל במצפה, שאלו בני ישראל באורים ותומים לפני פינחס⁷.

ריאליזם אנושי וריאליזם אלקי

דומה שבתקופת הכיבוש שלאחר מות יהושע, התמודדות מרכזית היתה סביב השאלה: האם הריאליזם האנושי קובע או הריאליזם אלקי?

אם נעלה שאלה זו לגבי התרחשויות שנוגעות לדור התחיה, לכולם ברור שאם האצ"ל והלח"י ו'ברית החשמנאים' היו מתחילים לחשוב בימים של טרום הקמת מדינת ישראל, על הווה אמינא של הקמת מדינה, זה לא היה עובר את מסכי הריאליזם האנושי.

האם מיהו חשב לפני מלחמת השחרור שיש איזו הווה אמינא שנצח את שש הצבאות שקמו עלינו?! האם מיהו מחכמי הריאליה יכול היה לצפות את תוצאותיה של מלחמת ששת הימים או מלחמת יום כיפור?!

תגובת בני ישראל למשמע דברי התוכחה מעידה על חולשתם הרוחנית. אם היו בעלי תושיה, לא היו מסתפקים בבכי אלא משנסים מתנים, קמים ומביסים את עמי כנען שנותרו.

בדיני אבלות קובעים חז"ל⁸ גבול לבכי ולמספד, וכה דבריהם:

"שלושה ימים - לבכי, ושבעה - להספד... מכאן ואילך - אמר הקדוש ברוך הוא: אי אתם רחמנים בו יותר ממני".

כשהבכי לא יודע את גבולו, הוא מחליש וגורם לאיבוד כל תקוה וחזון. קריאת שם המקום 'בוכים' מנציחה את הכאב והשבר ואינה משאירה מקום להתרוממות ותיקון.

נתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע

בפסוקים הבאים חוזר הסיפור לתחילתו, אל סוף הספר הקודם, ומוזכרת בשנית פטירתו של יהושע וקבורתו, להורות כי תקופת

מלבד זאת, אולי העדיפו להשאיר את עמי כנען לצידם כדי שיוכלו להשתמש בהם ככוח אדם לעבודות כפיים מאומצות, כעובדים זרים.

תוכחת הנביא בבוכים

בפתח פרק ב' שלח ה' נביאו להוכיח את ישראל על שלא קיימו מצוותו לגרש את כל הגויים מארץ כנען, וכך נאמר:

"ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבכים ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם: ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקלי מה זאת עשיתם: וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש: ויהי פדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו: ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם לה"².

לפי חז"ל השליח-נביא ה' הנזכר בפסוק, הוא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. פינחס עלה מן הגלגל, שם ניתנה לו נבואתו, אל מקום שנקרא 'בוכים' על שם מה שמסופר בהמשך, והוכיח את ישראל על כך שהפרו את הברית שכרת ה' עמהם כאשר לא הורישו את הגויים, ואמר להם שבעוון זה יענשו ויהיו להם עמי כנען לאויב ואליליהם למוקש. בתום דבריו של פינחס געו העם בבכי, ומתוך חרטה ותשובה על מעשיהם הרעים שבו בתשובה וזבחו קרבנות לה³.

פני פינחס היו בוערות כלפידים

על הכינוי 'מלאך' שניתן לפינחס, אומרים חז"ל:

"רבי תנחום בר חנילאי פתח: 'ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דבריו וגו' (תהלים קג, כ). במה הכתוב מדבר, אם בעליונים הכתוב מדבר והלא כבר נאמר 'ברכו ה' כל צבאיו', הא אינו מדבר אלא בתחתונים...

דבר אחר: נקראו הנביאים מלאכים, הדא הוא דכתיב: 'וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וגו' (במדבר כ, טז). וכי מלאך ה' היה, והלא משה היה, ולמה קורא אותו 'מלאך'? אלא מכאן שהנביאים נקראים מלאכים, ודכוותיה 'ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים' (שופטים ב, א). וכי מלאך היה, והלא פנחס היה, ולמה קורא אותו מלאך? אלא אמר רבי סימון: פנחס, בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים".

רבי תנחום דורש את הפסוק בתהלים ומבאר שה'מלאכים' המוזכרים בתחילת הפסוק אינם מלאכי שרת שכן בסיפא מוזכרים המלאכים בכינוי 'כל צבאיו'. על כורחנו, ברישא מדובר במלאכי מטה, שלוחיו של מקום בעולם הזה.

דעה אחרת במדרש היא, שהכינוי 'מלאכים' מתייחס לנביאים, וכך מצינו שמשה רבנו נקרא מלאך, וכן פינחס נקרא מלאך, ואמנם לא היה פינחס נביא קבוע מן הנביאים, אלא זקן החכמים וכהן גדול המדבר בשם ה' על פי האורים ותומים, אולם בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים, כמעלת הצדיקים רואי פני השכינה. וכך מצטיירת בדמיון דמותו של פינחס גם בשעה שקינא לה' כאשר קם על

⁴ במדבר פרק כה.

⁵ במדבר לא, ו.

⁶ יהושע פרק כב.

⁷ שופטים כ, כח.

⁸ מועד קטן כז ע"ב.

² שופטים ב, א-ה.

³ ויקרא רבה א, א.

ומשיח. התעצלות בהספדו של יהושע, מעידה על פגם בתפיסת מגמת החיים ומהותם.

בעלות לעומת בעלות

המעבר החד בין מעלתם של ישראל בתקופת יהושע לנפילתם בתקופת השופטים מלמד כי עדיין לא התנקו ישראל עד תום מעוצמת הטומאה ממנה היו מושפעים במשך מאתיים ועשר שנות גלות מצרים. עדיין נכרו בהם סימני עבדות של עם עבדים שאין לו שום קנין משלו ואינו יודע בעלות מה היא, לא בעלות על ממון ונכסים ולא בעלות על זמן. וממציאות זו עברו ישראל לקיצוניות השניה כאשר נצטוו לכבוש את הארץ ולעשות בה קנין של בעלות. אך טעו ופגמו כאשר במקום לבקש בעלות על נחלתם הקדושה שניתנה להם מאת ה', ביקשו בעלות שאין בה קדושה בנטלם מס מעמי כנען הנותרים, כדי להגדיל את נכסיהם ולהגיע לרווחה גשמית.

ממצב למצב

באחת מאגרותיו¹¹ מתאר מרן הרב קוק את הקושי שבתקופת המעבר ממצב של גלות למצב של גאולה וחזרה אל הארץ המובטחת, וכה דבריו:

"ואנכי הנני עבד נמכר לרבים, לעבוד ולמשא לעם ה' המחל להכות וורשיו על אדמת נחלתו, בתקוות גאולה וחיים חדשים ורעננים, שהטיפול המעשי כל כך מרובה בהעתקה החדשה ממצב למצב, המתגלה פה בנקודת החיים האמיתיים של אומתנו, עד שמונע הוא בכח תסיסתו את העבודה הרוחנית, אפילו אותה המוכרחת לו לשפעת חייו ותנועתו, ואין צריך לומר אותה הראויה לו לתפארתו והשלמת צביונו, העולה במעלות אין קץ".

באותה תקופה כיהן מרן הרב קוק כרבן של יפו והמושבות, ועבודתו היתה רבה מפני שבאותה תקופה זכה עם ישראל לתחיה ותקומה לאחר אלפיים שנות גלות, והמעבר החד ממצב של גלות דוויה למצב של קוממיות ותחיה טלטל את הנפשות. תקופות מעבר באופן טבעי הן מורכבות יותר ודורשות תשומת לב ראויה, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר במעבר מגלות לגאולה. אין מדובר במעבר טכני בלבד מארץ העמים לארץ ישראל, אלא בהעתקה ממצב אחד של חיים למצב חדש של חיים, ממציאות של חיים פרטיים, למציאות של חיי עם. כאשר עם ישראל בארצו כל שאיפות החיים מתרוממות ומתעוררת ציפיה ותביעה פנימית לחיים שלמים יותר, חיים של עם בארצו, חיים שיש בהם כלכלה יציבה וצבא חזק, מלכות, סנהדרין ומקדש - "ממלכת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ"¹². וכדי לכונן את קומת הקודש השלמה דרושה התגייסות מעשית רחבה ותובענית - הקמת יישובים וסלילת כבישים, נטיעת כרמים ופרדסים וזריעת שדות תבואה, הקמת מערכת חינוך ומערכת משפט, וכן הלאה. מי שאיננו חדור בתודעה רוחנית עמוקה ואיננו מלא בתורה ואמונה, עלול לשכוח את הקומה הרוחנית מתוך העיסוק הרב בקומה המעשית.

בצומת מורכב זה עומד מרן הרב קוק ומכוון ומדריך כיצד לאחוז מזה ומזה, לבנות בחול ולקדש, מבלי לוותר על שום קומה. מרן

הנאמנות לה' הסתיימה והחל פרק חדש, שונה, בתולדות ישראל.

כשיהודי מגיע לארץ ישראל ועוסק בניינה המעשי, ישנה סכנה שהצרכים המעשיים הרבים לא יותירו מקום וזמן לבנין הרוחני. כך ארע עם פטירתו של יהושע בן נון. חז"ל⁹ מתארים כיצד מתוך חיבת ההתנחלות נכשלו ישראל ולא הספידו את יהושע כראוי, וזו לשונם:

"ויקברו אותו בגבול נחלתו מצפון להר געש, אמר רבי ברכיה: חזרונו על כל המקרא, ולא מצינו מקום ששמו געש. ומהו הר געש? על ידי שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע. באותה שעה נחלקה ארץ ישראל, והיתה חלוקה חביבה עליהם יותר מדי. והיו ישראל עוסקים במלאכתן: זה עוסק בשדהו, וזה עוסק בכרמו, זה עוסק בזיתיו... נתגעשו מעשות גמילות חסד ליהושע, וביקש הקב"ה להרעיש את העולם כולו על יושביו, כמה דאת אמרת: 'ותגעש ותרעש הארץ' (תהלים יח, ח)".

זה התעסק בחרישה וזה התעסק בקצירה ושלוש עליך נפשי, כל אחד נכנס לנחלה שלו והתנתק מהמימד הרוחני. נראה שהמדרש מדבר על בעיה שאיננה קשורה בצורה נקודתית רק לתוכן דברי ההספד שנאמרו בשעת הלוייתו של יהושע, אלא על המציאות הרוחנית הכללית - במקום לחלוק כבוד אחרון ליהושע רבם ומנהיגם ולספוד לו כראוי לגדולתו, כשהגיע שעת הלוייה, היו כאלה שהעדיפו להמשיך לעבוד לפרנסתם, מתוך שראשם היה נתון בריאליזם האנושי כל כך עד שהזניחו את הקומה הרוחנית והיו מוכנים לוותר עליה.

ניתן להזכיר בהקשר זה את הצעת הממשלה האנגלית להעניק מקלט זמני לעם היהודי באוגנדה במקום בארץ ישראל - הצעה שעמדה על הפרק ונשקלה ברצינות מתוך מבט מפקח וריאלי, כאשר מנגד עומדת הציפיה בת אלפיים שנה לשוב לציון ולהעלות את ירושלים על ראש שמחתנו, ובחסדי ה' המרובים התבטלה תוכנית אוגנדה, שהיתה ריאלית יותר בזמנו, והתקיימה התוכנית האלקית.

העצלות בהספדו של יהושע

במסכת שבת אומרים חז"ל¹⁰:

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המתעצל בהספדו של חכם - ראוי לקוברו בחייו, שנאמר: 'ויקברו אותו בגבול נחלתו, בתמנת סרח, אשר בהר אפרים, מצפון להר געש' (יהושע כד, ל), מלמד שרגש עליהן הר להורגן".

נראה שהעצלות בהספדו של יהושע לא היתה רק מסיבות חיצוניות, אלא מפני שלא עמדו כראוי על מדרגת גדולתו, ומשמעות הדבר היא, שלא עמדו גם על מלוא המשמעות של כניסתם לארץ ישראל והשלכותיה.

דמותו של יהושע כללה בתוכה את כל הגובה הרוחני שעתיד להופיע בעם ישראל כעם ובכל יחיד מישראל. הנהגתו היתה בסיס ושורש למימוש הבטחת ארץ ישראל לעם ישראל, הופעת מלכות בית דוד, בנין בית המקדש, חידוש הסנהדרין, נבואה

⁹ רות רבה פתיחתא ב. וראה גם קהלת רבה פרשה ז וגמרא בשבת קה ע"ב.

¹⁰ שבת קה ע"ב.

¹¹ אגרות הראיה ח"א אגרת קפד.

¹² שמות יט, ו.

"מקובלים" אנו שמרידה רוחנית תהיה בארץ ישראל ובישראל, בפרק שהתחלת תחיית האומה תתעורר לבא. השלווה הגשמית שתבא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבואו ימים אשר תאמר אין בהם חפץ.

השאיפה לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע... אבל זה יביא להתעוררות יסורי הגאולה, לבשם את הגאולה. והם הם חבלי משיח אשר יבשמו את העולם כולו על ידי מכאוביהם".

בתחילת השיבה לציון, בתקופת העליות הראשונות, אנשים עלו ארצה מתוך תחושת שליחות וציונות, והקריבו את גופם, ממונם וכל עתידם בשביל האידיאל של הקמת מדינת ישראל. אך ככל שהשנים עוברות וב"ה המדינה הולכת ומתפתחת, אנו מגיעים ליותר ויותר "שלוה גשמית". אנו זוכים לשפע ברכה ולהתפתחות מופלאה בכל תחומי החיים, וכבר אין זכר לביצות ולקדחת שהיו נחלתם של המתנחלים הראשונים. במקום לגור ביישובים של "חומה ומגדל" אנשים גרים בקומה 13 ובתחתית הבנין יש להם חניה תת קרקעית מסודרת בה הם מחנים את שני רכביהם, ומתוך כך "השאיפה לאידיאלים נישאים וקדושים" פוחתת, והרוח שוקעת.

אבל, מחדש הרב, דווקא מציאות זו עתידה לקרב את הגאולה. מתוך התשוקה שפעלה בתחילה להוסיף עוד בנין וישוב פיזי וחומרי בארץ, לבנות עוד ישוב ועוד כביש, תבוא תשוקה לבנות את עולם הרוח ולחדשו, להקים עוד ועוד בתי כנסיות ובתי מדרשות, להגיע להבנות עמוקות ולהשגות גבוהות, ולחיות חיים של תורה שמקיפה את מכלול החיים. בדרך יהיו ייסורים וקשיים, אך התשוקה לבנין החומרי תוביל בסופו של דבר לבנין רוחני גדול.

הרב קוק נפגש עם אנשי המעשה החלוצים וראה בהם שליחים נאמנים, שליחי הקודש של דור הגאולה והתחיה, בוני הארץ, המקריבים את חייהם ואת רעונותם על גאולת ארצנו ותקומת עמנו. ומכיוון שרבים מהם התרחקו משמירת תורה ומצוות, היה הרב מקרבם בעבותות אהבה ועושה כל שביכולתו כדי להפגיש אותם עם קומת הקודש שהיא הבסיס והיסוד לתחיית האומה.

מדינת ישראל – יסוד כסא ה' בעולם

הקמת מדינת ישראל איננה מעשה חולין שצריך להתרחק ממנו ולהשאיר את העיסוק בו לאנשים הרחוקים מתורה ממצוות ח"ו, אדרבא, מדינת ישראל היא "יסוד כסא ה' בעולם"¹³, ודבר זה איננו תלוי במידת דתיותה, אלא עצם העובדה שמדינת ישראל נושאת את הערכים העליונים של האנושות, במודע או שלא במודע. כשם שעם ישראל הוא עם ה' בעל כורחו, "בין כך ובין כך נקראים בנים"¹⁴, כך בעצם מציאותה של מדינת ישראל מתקדש שם שמים בעולם, ולו בשל העובדה שהתערערה הנחת היסוד של התיאולוגיה הנוצרית ששפלותם הנצחית של ישראל היא ראיה לצדקת מתנגדיהם.

מרידה רוחנית תהיה בארץ ישראל ובישראל

בדומה לתקופת התחיה שזכינו לה בדורות האחרונים, גם בתקופת השופטים ייבשו ביצות ושרו שירים של חלוצים, בנו בתים, נטעו אילנות והתקינו דרכים. בשלב הראשון העיסוק המעשי הנרחב מצמצם את קומת הרוח, אך מצב זה עתיד להוליד התעוררות מחודשת בהמשך. כך כתב **מרן הרב קוק** ב"אורות התחיה"¹⁵:

¹³ אורות ישראל ו, ז.

¹⁴ קידושין לו ע"א.

¹⁵ אורות, אורות התחיה מד.